

A volt bukovinai székelyek népi lírájának változásai az Al-Dunánál és a Dunántúlon

(Énekesek és lírai dalcsoportok)

A bukovinai székelyek sorsáról és kultúrájukról is viszonylag bőséges szakirodalommal¹ rendelkezünk: népköltészetük-népzenejük felderítését Kodály Zoltán kezdte 1914-ben². Az érdemi folytatás egészen 1945-ig váratott magára, eközben a székelyek Bukovinát elhagyták, és széles körben szétszóródtak. Két nagyobb tömbjük maradt együtt, ill. egymás közelében: az 1883 után az Al-Duna mellé települt három falu: Hertelendyfalva, Sándoregyháza és Székelykeve, és az 1946–47-ben a Tolna, Baranya és Bács megyébe költöztetett, Bukovina öt községéből származott telepések. Ezúttal idő és terjedelem híján vizsgálódásunkat két csoport, az imént említett három al-dunai község³ és a Tolna megyei Kakasdra települt andrásfalviak⁴ népdalaira korlátozzuk. Kodály említett gyűjtésére csak futólag hivatkozunk, másokéit ezúttal mellőzni vagyunk kénytelenek, a Kiss–Bodor és a Sebestyén-féle antológiákból csak a világi tárgyú dalokat szemlélztük, a balladákra csak röviden utalunk.

A vizsgálatba bevont dal- és balladakincs az említett szűkítés ellenére is tekintélyes:

- *Bartók–Kodály*: 23 dal, 7 ballada, összesen 30 alkotás;
- *Sebestyén*: 199 dal, 20 ballada, összesen 219 alkotás;
- *Kiss–Bodor*: 401 dal, 29 ballada, 430 alkotás.

Összesen tehát 623 dal, 56 ballada, a kettő együtt 679 változat. A típusok száma természetesen jóval kevesebb, és minden szöveg dallamával együtt került közlésre, ami a hitelességet erősíti.

A dal- és balladakincs szemmel láthatólag gazdag, nagy a dalolási kedv. A gyűjtés módszerének tulajdonítható, hogy a dalok és a balladák túlnyomó többsége – nyilván a megfelelő hagyományos alkalom híján – szólóban hangzott el. Így férfi férfival elvétve dalolt együtt, alig valamivel több – hét esetben – volt vegyes a páros, ellenben a nők majdnem fele-fele arányban szerettek többen is együtt énekelni. (Ezek az adatok főként a Kiss–Bodor féle al-dunai dalokra vonatkoznak.) Mindezek miatt is a dalok és a balladák száma nem teljesen egyezik az előadókéval, jellemző viszont a két nem fel-tűnően eltérő éneklési kedve.

- *Bartók–Kodály*: 29 énekes közül 24 nő, 5 férfi;
- *Sebestyén*: 221 énekes közül 109 nő, 66 férfi;
- *Kiss–Bodor*: 409 énekes közül 310 nő, 99 férfi.

Együtt: 613 fő, 443 női és 170 férfi énekes.

Két-háromszoros, kivételesen ötszörös tehát a nők fölénye, és ez a lírai

dalcsoportok terén is jelentkezik, hiszen nemek szerinti többségi elvről van szó. Érdemes külön is említeni, amit a számszerű kisebbségben levő férfiak létszámukon „felül” teljesítenek:

- *Bartók–Kodály*: keserves: 3 férfi, 1 nő;
- *Sebestyén*: katonadal: 31 férfi, 9 nő;
- *Kiss–Bodor*: betyárdal: 6 férfi, 4 nő.

Szinte minden más műfaji csoportban a nők vezetnek, ám két és félszeres számbeli fölényük arra int, hogy a mindkét nembeli énekes által hozzátvetőlegesen egyformán kedvelt dalokat is sorra vegyűk, hiszen esetenként az alig felényi férfiak majdnem ugyanannyi dalfélét is előadhattak, mint a női dalostársaik; tehát műfaji szempontból a „kiegyenlített” mezőny:

- *Kodály*: ballada: 2 férfi, 4 nő;
- *Sebestyén*: szerelmi dal: 47 férfi, 39 nő; mulatódal: 5 férfi, 6 nő; tréfás dal: 6 férfi, 5 nő; bujdosóének: 4 férfi, 3 nő;
- *Kiss–Bodor*: mulató: 8 férfi, 12 nő.

Az újkori lírai dalcsoportokat még akkor is nehéz valamelyik nem reper-toárjához kötni, ha annak saját problémáival foglalkoznak, olyan nagy a két nem közötti „dalforgalom”, esetleg a közös, vegyes kórus. A bölcsődalok és a siratóénekek nembeli hovatarozása egyértelmű, más esetekben meglepő eredményekre jutunk: a beleérzés, azonosulás helyett a nagyobb gyakorlat kerülhet előtérbe, pl. „férfias” témák hangzanak el a nők ajkáról:

- *Bartók–Kodály*: katonadal 3 nőtől, bujdosóének 2 nőtől, rabének 1 nőtől;
- *Sebestyén*: rabének 3 nőtől;
- *Kiss–Bodor*: bujdosóének 24 nőtől, 20 férfitől; rabének 4 nőtől, 2 férfitől.

Ezek után könnyű kikövetkeztetni, hogy mely dalcsoportok a nők „kedvencei”. Természetesen ezek a leglíraibb jellegűek, ill. balladák esetében a női tematikák:

- *Bartók–Kodály*: szerelmi dal 7 nőtől; ballada 4 nőtől, 2 férfitől;
- *Sebestyén*: keserves 13 nőtől, 3 férfitől; lakodalmas 12 nőtől, 1 férfitől; ballada 16 nőtől, 3 férfitől;
- *Kiss–Bodor*: szerelmi dal 110 nőtől, 36 férfitől; tréfás dal 42 nőtől, 8 férfitől; keserves 32 nőtől, 10 férfitől; ballada 23 nőtől, 8 férfitől; bujdosó 20 nőtől, 4 férfitől; lakodalmi ének 13 nőtől, 2 férfitől; táncdal 6 nőtől.

E népszerűségi jegyzék a dalcsoport és a ballada nőies jellegén túlr mutat: a régiesebb műfaji csoportoknak a nők körében való nagyobb kedveltségét, ill. továbbélését is jelzi.

Mindkét nem „egyesített” dal- és balladakincse egyes műfaji csoportjainak népszerűségét a számbeli előfordulásból is meg lehet állapítani, bár ebbe a gyűjtők zenei szemlélete és ízlése is belezárt, és a teljességet illetően is nagyok a számszerű eltérések; a műfajak viszont csak valamivel kisebbek.

- *Bartók–Kodály* gyűjteményében szerepel 7 lírai és 1 epikus műfaji csoport;

- *Sebestyén* gyűjteményében szerepel 10 lírai és 1 epikus műfaji csoport;
- *Kiss-Bodor* gyűjteményében szerepel 17 lírai és 1 epikus műfaji csoport.

Az egész lírai repertoár a gyűjtemények szerint jellemző számszerű különbségeket és sajátos rangsort tükröz, melyet külön-külön, majd együtt, összesítve is érdemes bemutatni.

Bartók-Kodály	Sebestyén	Kiss-Bodor	összesítve helyszámaik alapján
1. 7 ballada	1. 86 szerelmi dal	1. 144 szerelmi dal	szerelmi dal
2. 7 szerelmi dal	2. 40 katonadal	2. 51 tréfás dal	ballada
3. 5 tréfás dal	3. 20 ballada	3. 43 katonadal	keserves
4. 4 keserves	4. 16 keserves	4. 42 keserves	tréfás dal
5. 3 katonadal	5. 13 lakodalmi dal	5. 29 ballada	katonadal
6. 2 bujdosó	6. 11 mulató	6. 24 bujdosó	bujdosó
7. 1 rab	7. 11 tréfás dal	7. 20 mulató	mulató
8. 1 mulató	8. 8 bujdosó	8. 14 lakodalmi dal	rabének stb.
	9. 7 táncdal	9. 10 betyárdal	
	10. 6 egyéb (vegyes)	10. 6 táncdal	
	11. 3 rabének	11. 6 átokdal	
		12. 3 rabének	
		13. 3 pásztordal	
		14. 2 történeti ének	
		15. 4 egyéb (vegyes)	

Líráról lévén szó, e felsorolt dalcsoportok csakis a fő mondanivaló alapján különíthetők el, sok esetben két- vagy többarcúak, különösen akkor, ha egy énekes egy alkalommal ugyanarra a dallamra több szövegversszakot is „ráhúz”. Kodályék szigorúbb válogatási rendszere, szűkösebb példatára miatt e műfaji „átfedések” náluk nem nagyon észlelhetők, talán az I. világháborúig kötöttebbek is voltak a műfaji határok; a másik két gyűjtemény dalainak összetett, vegyes, lírai jellege azonban nagyon tanulságos.

A Sebestyén-féle gyűjtemény

1. szerelmi dalai vegyülnek:
  - katonadallal 9 esetben,
  - keservessel 7 esetben,
  - átokdallal 1 esetben,
  - tréfás dallal 1 esetben,
  - mulató dallal 1 esetben,
  - táncdallal 1 esetben,
  - összesen 6 csoporttal 20 esetben;

2. katonadalai vegyülnek:
  - szerelmivel 31 esetben,
  - mulatódallal 1 esetben,
  - összesen 2 csoporttal 32 esetben;
4. a keservesek vegyülnek:
  - szerelmi dallal 7 esetben,
  - összesen 1 csoporttal 7 esetben;
5. a lakodalmas vegyül:
  - szerelmi dallal 4 esetben,
  - tréfás dallal 3 esetben,
  - keservessel 2 esetben,
  - átokdallal 1 esetben,
  - összesen 4 csoporttal 10 esetben;
6. a mulatódal vegyül:
  - szerelmi dallal 5 esetben,
  - tréfás dallal 9 esetben,
  - betyárdallal 4 esetben,
  - összesen 3 csoporttal 18 esetben;
7. a tréfás dalok vegyülnek:
  - szerelmi dallal 3 esetben,
  - összesen 1 csoporttal 3 esetben;
8. bujdosóénekek vegyül:
  - szerelmi dallal 2 esetben,
  - keservessel 1 esetben,
  - összesen 2 csoporttal 3 esetben;
11. a rabénekek vegyül:
  - szerelmi dallal 2 esetben,
  - keservessel 1 esetben,
  - összesen 2 csoporttal 3 esetben.

A Sebetyén-féle gyűjtemény alapján is eléggé nagy a lírai dalcsoportok közötti érzelmi-hangulati-tartalmi „rokonság”, ám e számokat gyarapítja, hogy más dallamra ugyanaz az ún. vándorversszak ismét előfordul; ez az ismétlődés azonban jóval kisebb, mint a Kiss-Bodor-féle gyűjteményben. Sebetyénnél más műfaj iránt a legnyitottabb dalcsoportok az adott csoporton belül bejátszanak más műfajú dalok is:

- a katonadalogok 32 esetben, a szerelmi dalok 54 esetben,
- szerelmi dalok 20 esetben, tréfás dalok 13 esetben,
- mulatódalok 18 esetben, keservesek 11 esetben,
- lakodalmiak 10 esetben, katonadalogok 9 esetben,

- keservesek 7 esetben, betyárdalok 4 esetben,
- mulatódalok 2 esetben,
- átokdalok 2 esetben.

E gyűjtemény alapján is közeli rokonok a szerelmi és a katonadalok (9 + 31 = 40 esetben), a szerelmi dalok és a keservesek (7 + 7 = 14 esetben), a mulató és a tréfás dalok (9 esetben). A lírai dalok szöveg szerinti pontos szétválasztása tehát nem véletlenül ütközik oly sok nehézségbe, s egy-egy több szakaszos alkotás több csoportba is beosztható.

Tovább árnyalja a képet a Kiss–Bodor-féle gyűjtemény, mely terjedelemben hozzávetőleg kétszerese a Sebetyén-félének, s ugyanakkor jóval gyakoribb is a szövegek ismétlődése. (Ezt nagyjából szintén kétszeresnek lehet venni, de az alábbi számokat nem feleztem meg.) A Kiss–Bodor-féle gyűjtemény dalszövegeinek átfedése, ill. rokonsága, vegyülése:

1. a szerelmi dalok vegyülnek

- keservessel 16 esetben,
- katonadallal 7 esetben,
- tréfás dallal 7 esetben,
- bujdosóénekkal 6 esetben,
- átokdallal 5 esetben,
- mulatódallal 1 esetben,
- táncdallal 1 esetben,
- pásztordallal 1 esetben,
- összesen 8 csoporttal 44 esetben;

2. a tréfás dalok vegyülnek:

- szerelmi dallal 4 esetben,
- mulatódallal 3 esetben,
- táncdallal 1 esetben,
- katonadallal 1 esetben,
- átokdallal 1 esetben,
- összesen 5 csoporttal 10 esetben;

3. a katonadalok vegyülnek:

- szerelmi dallal 17 esetben,
- lakodalmi énekkal 2 esetben,
- táncdallal 1 esetben,
- tréfás dallal 1 esetben,
- átokdallal 1 esetben,
- összesen 5 csoporttal 22 esetben;

4. a keservesek vegyülnek:

- szerelmi dallal 17 esetben,
- bujdosóénekkal 13 esetben,

- katonadallal 2 esetben,
  - mulatódallal 1 esetben,
  - tréfás dallal 1 esetben,
  - összesen 5 csoporttal 34 esetben;
6. a bujdosóének vegyül:
- keservessel 13 esetben,
  - szerelmi dallal 10 esetben,
  - pásztordallal 1 esetben,
  - összesen 3 csoporttal 25 esetben;
7. a mulatódal vegyül:
- tréfás dallal 7 esetben,
  - szerelmi dallal 2 esetben,
  - összesen 2 csoporttal 9 esetben;
8. a lakodalmi ének vegyül:
- tréfás dallal 3 esetben,
  - mulatódallal 1 esetben,
  - keservessel 1 esetben,
  - átokdallal 1 esetben,
  - összesen 4 csoporttal 6 esetben;
9. a betyárdal vegyül:
- szerelmi dallal 4 esetben,
  - mulatódallal 2 esetben,
  - katonadallal 1 esetben,
  - keservessel 1 esetben,
  - bujdosóénekkal 1 esetben,
  - összesen 5 csoporttal 9 esetben;
10. a táncdal vegyül:
- tréfás dallal 2 esetben,
  - szerelmi dallal 1 esetben,
  - összesen 2 csoporttal 3 esetben;
12. a rabének vegyül:
- szerelmi dallal 3 esetben,
  - keservessel 1 esetben,
  - átokdallal 1 esetben,
  - összesen 3 csoporttal 5 esetben;
13. a pásztordal vegyül:
- szerelmi dallal 3 esetben,
  - keservessel 1 esetben,
  - összesen 2 csoporttal 4 esetben.

A Kiss–Bodor-féle gyűjtemény dalszövegei között sok az ismétlődés, átfedés és a tartalmi-hangulati rokonság.

A legnyitottabb dalcsoportok		az adott csoportokon belül belejátszanak más műfajú dalok is:	
szerelmi dalok	44 esetben	a szerelmi dalok	61 esetben
keservesek	34 esetben	a keservesek	34 esetben
bujdosóénekek	25 esetben	a tréfás dalok	23 esetben
katonadalok	22 esetben	a katonadalok	10 esetben
tréfás dalok	10 esetben	a bujdosóénekek	9 esetben
mulatódalok	9 esetben	a mulatódalok	7 esetben
betyárdalok	9 esetben stb.	az átokdalok	5 esetben stb.

E nyitott, befogadó és ugyanakkor a más csoporttal leggyakrabban társuló dalok sokkal nagyobb, mintegy egymást kiegészítő rokonságot mutatnak, mint a Sebestyén-féle gyűjteményben; az eltérés azonban nem jelentős, talán a Kiss–Bodor-féle kötet kétszeres terjedelmével magyarázható. Itt azonban közelebb rokon a szerelmi és a keserves (16–17), mint a szerelmi és a katonadal (7–17); feltűnő a keserves és a bujdosóének nagyfokú rokonsága (13–14) is, mely a szerelmi-keserves „kettőssel” domináns csoportnak tekinthető; a mulató és a tréfás dal rokonok ugyan, de az imént felsoroltakkal szemben feltűnően háttérbe szorultak (7–3); az átkozódás viszont gyakori, akár önálló dalként (5), akár más dalokban kifejeződve (9 esetben).

Minden további részletezés félrevezető lehetne, a legtöbb dalcsoport hangulati hovatartozása is eléggé egyértelmű (pl. bujdosóének, keserves, ill. tréfás- és mulatódalok és hasonló), ellenben alighanem külön figyelmet érdemel a legnépszerűbb, legnépesebb csoportot képező szerelmi dalok „kétarcúsága”; nem véletlenül sorolják be ezeket vidám-bánatos kettős kategóriákba. Érdeemes e kérdést újra és közelebbről is megtekinteni, visszatérve a férfi-női dalkincs nemek szerinti eltérésére. A Sebestyén-féle gyűjtemény 86 szerelmi dalából:

- bánatos hangulatú 53, ebből női ajkon hangzott el 23, férfi énekelt 30-at,
- vidám hangulatú 14, ebből női ajkon hangzott el 5, férfi énekelt 9-et,
- vegyes, „kétarcú” dal 19, ebből női ajkon hangzott el 11, férfi énekelt 8-at.

Kissé másként alakulnak ezek a számok és arányok a Kiss–Bodor-féle kötetben, melynek 144 szerelmi dalából:

- bánatos hangulatú 52, ebből női ajkon hangzott el 38, férfi énekelt 14-et,
- vidám hangulatú 61, ebből női ajkon hangzott el 46, férfi énekelt 15-öt,
- vegyes, „kétarcú” dal 46, ebből női ajkon hangzott el 38, férfi énekelt 8-at.

Többek között megállapítható, hogy az átalakítható szerelmi dalok bármely nemhez, bármely hangulathoz könnyedén alkalmazkodnak, majd minden más lírai műfajjal kapcsolatban a legnyitottabbak, míg más, „egy-

síkúbb” daloknak meglehetősen zártak a műfaji-hangulati határai, ill. változatosak a helyzetek, a szerelmi dalok egyik fő jellemzője az érzelmi „kétarcúság”, a hangulati váltás. A továbblépést az jelentheti, hogy a szerelem „menetrendjét” (vágy, ismerkedés, udvarlás, együttlét, tilalom–tiltakozás, szakítás vagy beteljesülés stb.) követjük, ez azonban már külön feladat lesz. Ami pedig a címben felvetett változásvizsgálatot illeti, közvetve és közvetlenül is kiderült a bukovinai székelyek hagyományőrző karaktere, mely az elszigeteltebb Al-Duna környékén – ők hamarabb szakadtak el az „anya-etnikumtól”, mint a II. világháború után a Dunántúltra került társaik – a merőben idegen környezet ellenére is élénkebben és tovább is élt a Bukovinából magukkal vitt szellemi hagyomány. Az al-dunai folklórt az alföldies pásztor- és betyárhagyomány átszínezte, a dunántúlié azonban ettől távol maradt.

IRODALOM

BARTÓK Béla – KODÁLY Zoltán

1921 *Erdélyi magyarság. Népdalok*. Budapest

BELÉNYESSY Márta

1958 *Kultúra és tánc a bukovinai székelyeknél*. Budapest

KISS Lajos – BODOR Anikó

1984 *Az al-dunai székelyek népdalai*. Újvidék

KÓSA László

1990 *Paraszti polgárosulás és a népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880–1920)*. Debrecen.

KÓSA László – FILEP Antal

1978. *A magyar nép táji-történeti tagolódása*. Budapest

SEBESTYÉN Ádám

1976 *Népdalcsokor. Bukovinai, andrásfalvi népdalok*. Szekszárd

JEGYZETEK

¹ Belényessy 1958, Kósa–Filep 1978, 74–5. Kósa 1990, 398–401. és mások.

² Bartók–Kodály 1921.

³ Kiss–Bodor 1984.

⁴ Sebestyén 1976.